

MOTYWY ROŚLINNE W PIEŚNIACH KU CZCI BOGINI MARIJAMMAN

ABSTRACT: The aim of this article is to present the role of medicinal plants depicted in the songs of praise for Māriyamman and the important role they play in the ritual and in the cult of this goddess. This paper illustrates the connection between Māriyamman's power of healing and the use of particular flowers to satisfy the goddess and cure the illness, usually skin problems, suffered by the worshippers. The medicinal plants and the benefits of their use are discussed in the context of a division into two socio-ritual spheres – *kadu* and *nadu* – representing areas overgrown by nature and inhabited by people respectively. They are analysed to present the strong influences of medicinal plants in the ritual performed in the cult of Māriyamman. With their help, the goddess, – despite the progressive process of Sanskritization in her cult, still representing the dangerous powers of nature that need to be appeased to be protective – becomes more accessible and benevolent towards people.

KEYWORDS: Māriyamman, Hindu goddess, flowers, illness, ailments, Tamil tradition

Tamilska bogini Marijamman (ta. *Māriyamman*) to ważne bóstwo Południa Indii o znacznym zasięgu kultu, wykraczającym obecnie poza tereny tamilskojęzyczne, a nawet granice Subkontynentu Indyjskiego¹. Bogini ta jest jedną z głównych przedstawicielek lokalnego panteonu tamilskiego znanych pod zbiorczą nazwą *amma* (ta. *ammān*), dosł. 'pani, bogini, matka'. Ich kult, najczęściej o zasięgu lokalnym (wyjątek stanowi Marijamman), występuje na terenach wiejskich, rolniczych. Ambivalentna natura bogiń wioskowych często przysparza kłopotów wyznawcom – *amma*, w zależności od nastroju, strzegą bądź atakują wioskę. Z jednej strony dobroczynne – zapewniają wiernym ochronę i dostatek, z drugiej niebezpieczne i kapryśne – krzywdzą i sprowadzają choroby.

Marijamman znana w tradycji tamilskiej jako 'Zmieniona Matka/Bogini'² bądź 'Bogini Deszczu'³, tak jak wszystkie żeńskie bóstwa tamilskiego panteonu lokalnego, jest odpowiedzialna za płodność ludzi i zwierząt; daje obfite plony, nawadniając ziemię życiodajnym deszczem; zapewnia dostatek bądź doświadcza suszę i nieurodzajem. Sprowadza i leczy

¹ Marijamman zaliczana do tak zwanych 'bóstw diasporycznych', nieustannie poszerza swoje wpływy o takie kraje jak: Malezja, Singapur, Afryka Południowa a nawet Francja czy Anglia. Co więcej, obecnie utożsamia się ją z boginiami panteonu hinduskiego z kręgów wielkiej tradycji hinduizmu, jak Kali (ta. *Kālī*, sanskr. *Kālī*), Durga (ta. *Turkkai*, sanskr. *Durgā*) czy Parwati (ta. *Pārvati*, sanskr. *Pārvatī*), co znacznie podnosi jej status.

² Imię Marijamman to złożenie; składa się na nie czasownik 'zmieniać' oraz *amma* o znaczeniu 'matka, bogini'. Mimo iż w języku tamilskim ma postać *māri* (imiesłów przysłówkowy od czasownika *māru*), a nie *māri*, jak zapisywane jest imię bogini, to termin ten został poddany pewnym modyfikacjom i w procesie rozprzestrzeniania się kultu Marijamman uległ zmianie i obecnie występuje w ujednoliconej formie *māri*.

³ Pierwszy człon imienia bogini – Mari, wedle ludowej etymologii znaczy 'deszcz' (ta. *māri*). Dlatego też imię Marijamman można tłumaczyć jako Deszczowa Bogini bądź Chłodna, gdyż w porze deszczowej sprowadza ona również upagniony chłód.

choroby – ospę (dawniej), odrę, świnkę czy AIDS (obecnie). Sfera ludzkiego zdrowia to główna domena tej bogini, przez co Marijamman postrzegana jest jako kapryśne bóstwo, które karze wiernych bądź nagradza ich, daje zdrowie lub odbiera je. Marijamman z jednej strony jest boginią-strażniczką (ta. *ellaiyamman*), dba o bezpieczeństwo swoich wiernych, z drugiej zaś paradoksalnie staje się przyczyną wszystkich ich cierpień. Nie dziwi zatem, że poświęcone jej pieśni (ta. *pātalka*)⁴ wskazują najczęściej na medyczny aspekt natury bogini. Należy zauważyć, że utwory te, należąc do tradycji bhakti (ta. *pakti*, sanskr. *bhakti*)⁵ są przede wszystkim świadectwem kultury tamilskiej dostarczającym ważnych informacji na temat życia religijnego Tamilów, sposobów odprawiania rytuałów domowych i świątynnych, a także oczekiwań wiernych wyznających wiarę w bóstwa ludowe hinduizmu, w tym Marijamman.

Bogini w pieśniach najczęściej kojarzona jest z ospą i wypryskami skórnymi – pęcherzami, fizycznym objawem tej choroby zwanymi w tradycji tamilskiej *muttu* (ta. *muttu*), czyli „perły – pocałunki”. Marijamman, nosząc krusty ospowe w koszu, rzuca je na ludzi, a następnie zbiera je (o ile uzna to za stosowne), cofając tym samym chorobę. Towarzysząca ospie wysoka gorączka i wspomniane wypryski skórne to najczęstszy powód do zmartwień jej wyznawców, często akcentowany w analizowanych utworach. Oto, co pieśń ze zbioru „Pieśni-opowieści [dla] Marijamman” (ta. *Māriyamman kataippātal*) mówi na ten temat:

Nadchodzisz i zbierasz perły!
 [Obdarzasz nimi] cały świat!
 O Bogini! Pani z Kannanuru!⁶
 Zbierasz perły z całego kraju!⁷

Tamilowie wierzą, że Marijamman pod postacią choroby osobiście ich odwiedza, a ogień (gorączka) trawiący ciało chorego to wynik jej gniewu, którego najczęstszym powodem jest zaniedbanie oddawania jej czci bądź – wręcz odwrotnie – wyraz jej największej miłości i chęć wyróżnienia, czy może bardziej „naznaczenia” chorego swą mocą. Dlatego też, według tradycji towarzyszące ospie wypryski skórne to nic innego jak pęcherze powstałe na skutek poparzeń zarem uczuć bogini. Nasuwa to silne skojarzenie z mitologią Marijamman, której ciało uległo poparzeniu ogniem⁸. Stąd tak istotne

⁴ Teksty zaliczane do nurtu literatury ludowej. Utwory te, reprezentując spisana tradycję ustną – dzieje bogów i bogiń lokalnego panteonu, nie mają bliżej określonej daty powstania ani ustalonego autorstwa. Wiele z nich wciąż wykonują wioskowi kapłani, a pieśni te istnieją tylko w przekazach ustnych.

⁵ Forma pobożności zakładająca całkowite oddanie bogu i nawiązanie z nim bliskiej relacji. Słowo *bhakti* pochodzi od sanskryckiego czasownika *bhadź* (sansk. *bhaj*), czyli ‘brać udział’, a *bhakta* (ta. *pakta*, sanskr. *bhakta*; ‘wierny’), to ten, który „uczestniczy w boskości”, tj. obcuje z bogiem (Zvelebil 1974, s. 88).

⁶ Kannanur (Kaṇṇaṇūr) – historyczna nazwa Samajapuram (Samayapuram), miejscowości położonej 10 km na północ od Tiruścirappalli (Tiruccirāppalli). Znajduje się tam jedna z najważniejszych świątyń Marijamman.

⁷ *Ulakamellām muttetukka uḷḷapaṭitāṇ vantāy*.

Tēcamellām muttetuppāy tēvi kaṇṇaṇūrālē (Tacarataṇ 1995, s. 48).

⁸ W jednym z najpopularniejszych mitów Marijamman, po śmierci męża wstępuje na stos pogrzebowy i próbuje popełnić samobójstwo. Na pomoc przychodzi jej bóg Indra (ta. *Intiraṇ*, sanskr. *Indra*), który w porę gasi płomień i ratuje boginię przed śmiercią. Zjawia się jednak na tyle późno, by

są różnego rodzaju praktyki religijne jak śpiewanie pieśni pochwalnych, mające na celu wprowadzić boginię w dobry nastrój i skierować jej moc na pomyślne dla świata tory. Wykorzystanie w rytuale rozmaitych przykładów indyjskiej flory pomocnych w leczeniu skutków działania niszczycielskiej mocy bogini, jedynie potęguje ich skuteczność.

Aby lepiej zrozumieć rolę roślin w kulcie Marijamman należy uwzględnić charakterystyczny dla tradycji tamilskiej podział przestrzeni społeczno-rytualnej, oparty na dwuwymiarowej rzeczywistości kultury: „leśnej” – *kadu* (ta. *kāṭu*; odludne tereny, pola, nieużytki rolne) oraz – *nadu* (ta. *nāṭu*) czyli „ludzkiej” (tereny zamieszkałe przez ludzi – miasta, wioski). *Kadu* o znaczeniu: ‘las’, ‘dżungla’ bądź ‘teren niezagospodarowany’, niedotknięty ludzką ręką, wskazuje na przestrzeń świętą – miejsce bytowania bóstwa⁹. Dlatego też w sposób naturalny to właśnie w pieśniach o tematyce „leśnej”, znajduje się najwięcej odwołań do motywów roślinnych, którym poświęcony jest niniejszy artykuł.

Marijamman w przestrzeni *kadu* przybiera rozmaite kształty. Jednym z ciekawszych jest kwiat. Każdy z wymienionych w pieśniach gatunek kwiatów zdaje się mieć szerokie zastosowanie w rytuale¹⁰. Z okazji corocznych świąt wyobrażenie Marijamman dekoruje się girlandami z kwiatów. Pieśni często wspominają ten rodzaj adoracji bogini:

[Przepelnieni] miłością zebraliśmy kwiaty
I ochoczo upletliśmy [z nich] girlandę!
O Marijamman bez skazy!
Nałożyliśmy [Ci ją] z uczuciem¹¹.

Rośliny, kwiaty i zioła od zawsze odgrywały ważną rolę w życiu mieszkańców Indii. Ich właściwości lecznicze wykorzystywane w systemach medycznych jak również w życiu codziennym, leżą u podstaw wielu praktyk rytualnych. W Indiach, rośliny lecznicze stosowane w wypadku takich dolegliwości jak: gorączka, problemy skórne, ukąszenia czy reumatyzm, w większości wypadków powodowanych obecnością Marijamman, są istotnym ogniwem zespalałym człowieka z naturą (Bama, Sankaranarayanan 2003, s. 1452).

Kwiaty i rośliny odgrywają ważną rolę w mitologii i folklorze indyjskim, a Indusi często zawierają swe zdrowie wyciągom z roślin leczniczych, których, jak mówią pieśni, dostarcza bogini. Utwór pochodzący ze zbioru „Girlanda sławy bogini” (ta. *Amman pukaḷmālai*) zdradza, że Marijamman, przybierając kształt kwiatu, zapewnia ludziom pomyślność. Daje życie. To dzięki ożywcemu deszczowi, który sprowadza, rośliny rosną i karmią jej wiernych:

ubranie kobiety zdążyło doszczętnie spłonąć, a jej skórę pokryły pęcherze. Indra przepowiada jej wówczas, że pokrywające jej ciało pęcherze staną się dla ludzi krostami ospowymi. Od tamtej pory bogini zaczęła chodzić od wioski do wioski i rzucać je na ludzi (*Śrī Vēṭaviyācar* 2005, s. 22).

⁹ Według tradycji tamilskiej obszar *kadu* jest właściwym miejscem bytowania i narodzin bóstwa.

¹⁰ W tradycji bhakti kwiaty są niezbędnym elementem każdej puźi (ta. *pūcai*, sanskr. *pūjā*) – hinduistycznych obrzędów, w trakcie których oddaje się cześć bóstwu. Kwiatów używa się przez cały czas trwania adoracji bóstwa. Kapłan zazwyczaj odmawia stosowne mantry, trzymając w prawej dłoni kwiaty, aby ostatecznie złożyć je bóstwu w ofierze, kładąc je najczęściej u jego stóp (Duda, s. 114).

¹¹ *Pācamenuṃ malareṭuttu ācaiṇṇāṅ mālai toṭuttu*

Nēcamuṅṇ cūṭṭa vantōm mācillāta māriyammā

Nēcamuṅṇ cūṭṭa vantōm mācillāta māriyammā

(*Cakala aisvaryaṅkaḷ taruṃ teyvika tutippāṭkaḷ* (brak daty wydania), s. 30)

Tyś jest tą, która daje [nam] lecznicze rośliny z dżungli!
 Jesteś jak [wielka] czarna chmura, jak monsun!
 Kwiatowa Pani! W ogrodzie [jesteś] jak delikatny kwiat!
 Ty, która narodziła się, aby zniszczyć smutek!¹²

Wiedza na temat leczniczych właściwości poszczególnych gatunków kwiatów, przekazywana ustnie z pokolenia na pokolenie jest cennym źródłem pomocy, ale często bywa też pilnie strzeżonym sekretem. Strażnikami tajemnicy cudownych mocy roślin są lokalni lekarze-uzdrowiciele. Kiedy do domu zawita choroba konieczne staje się przedsięwzięcie odpowiednich środków ostrożności, aby zapobiec pogorszeniu się stanu pacjenta. W przywrócenie zdrowia choremu zaangażowana jest cała rodzina, która w porozumieniu z uzdrowicielem ustala sposoby leczenia i wybór roślin leczniczych (Meena, Rao 2010, s. 20). Stanowi to pewnego rodzaju paradoks, ponieważ według tradycji Marijamman kategorycznie zabrania korzystania z pomocy osób trzecich, tj. lekarzy. Jeżeli zdarzy się, że człowiek zachoruje na ospę, powinien całkowicie poddać się woli przebywającej w jego ciele bogini i oczekiwać, aż sama zechce odejść. Podjęcie jakichkolwiek działań mogłaby się zakończyć dla pacjenta tragicznie. Jedyne praktyki lecznicze, jakie się w takiej chwili przewiduje, to okłady z liści drzewa miodli indyjskiej (ta. *vēppa maram/vēmpu*; L. *Azadirachta Indica*; inaczej drzewo nim), które, według lokalnych wierzeń, obniżają temperaturę ciała (Nishimura 1987, s. 20). Miodla często wymieniana jest w pieśniach jako remedium na wszelkie choroby i jedno z licznych „roślinnych” wyobrażeń Marijamman:

Mimo że jako miodla masz gorzki smak,
 Niszczysz ból i choroby!¹³

W pieśniach związki Marijamman z naturą są bardzo silne i – co zostanie przedstawione w dalszych partiach tekstu – nie tylko za sprawą miodli indyjskiej. Jedna z pieśni nazywa ją Córką Kwiatów, ubraną w ‘roślinną’ szatę. Utwór opisuje radosne wydarzenie, najpewniej święto ku czci bogini, podczas którego dziewczęta tańczą, wcielając się w jej rolę i śpiewają pieśń, o chwale ukochanego bóstwa. Za sprawą kwiatów na pierwszy plan wysuwają się związki Marijamman z przestrzenią *kadu*. Pieśń ze zbioru „Pieśni bhakti [o] bogini” (ta. *Amman paktippāṭalka!*) opisuje moment, w którym Marijamman, urzeczona oddaniem wiernych, zjawia się w wiosce ubrana w kwietne sari:

Matko! Melodyjny dźwięk bransolet na nogach przeszywa [uszy]!
 Matko! [Dziewczęta] w sari tańczą!
 Kwietne odzienie [na wietrze] faluje! O, Córkę Kwiatów! –
 Spójrz Matko! Przynosimy Ci pieśń [o Twej chwale]!¹⁴

¹² *Kāṇamāy mūlikaiyai tarupavaḷē!*
Kār mukilāy aṭaimalaiyai ṭipavaḷē!
Cōlaiyilē meṅmalarāy malarpavaḷē
Cōkaṅkaḷai tīrntiṭavē utittavaḷē
 (Amman pukaḷmālai 2008, s. 30)

¹³ *Vēmpāka nī mikavum kacantālum*
Vētaṅaiyūm, nōykaḷaiyūm tīrppāyē!
 (Amman pukaḷmālai 2008, s. 17).

¹⁴ *Kāḷiṛ salaṅkai oli kātait tuḷaikuttammā*
Pāvātai tāvaṅiyūm tāṅāka aṭuttammā

W Indiach Południowych wielu roślinom, w szczególności kwiatom, przypisuje się znaczenie symboliczne. Ich wygląd zewnętrzny, budowa, jak również właściwości lecznicze decydują o przypisywanym im cechom. Symbolika roślinna obecna w pieśniach ku czci Marijamman uwzględnia szerokie spektrum tamilskiej roślinności, jej właściwości lecznicze, wpływ na ludzkie zdrowie, zdolność leczenia chorób, w których sprowadzaniu specjalizuje się bogini. W tym kontekście warto przytoczyć pieśń ze zbioru „Girlanda sławy bogini” (ta. *Ammaṇ pukaḷmālai*; zwanej dalej „pieśnią główną”), która ukazuje kult Marijamman przez pryzmat symboliki roślinnej:

Pośród bieli [jest] kwiatem jaśminu¹⁵,
 Pośród płatków kwiatów – różą¹⁶,
 [Zanurzona] w pięknie [zdaje się] lotosem¹⁷,
 Pośród kolorowych kwiatów wodną lilią¹⁸.

Dla wrogów [jest] wilczomleczem¹⁹,
 Dla tych, co oddają się [jej], jaśminem²⁰,
 [Kiedy rozbrzmiewa] śmiech, [jest] ketmią²¹
 W bogactwie – chryzantemą²².
 [W obliczu] piękna [ludzkiego] ciała [staje się] klitorią²³,
 W [przyływie] pożądania jest kwiatem pandanowca²⁴!
 [Gdy] zachwyca [swoim widokiem],
 Staje się kwiatem krossandry²⁵,
 W ciemności jest słonecznikiem²⁶!

Z wyglądu to jedwabista róża,
 W melancholii jest [jak] jasnota²⁷,
 W doskonałości [jest] błękitną lilią²⁸,
 W szlachetnej rodzinie [nigdy] nie zwiędnie – Matko²⁹!

Pūvātai vācutammā pū makaḷē –

Uṇakku pāmālai koṇṭu vantōm pārammā.

(*Ammaṇ paktippāṭalkaḷ* (brak daty wydania), s. 11).

¹⁵ *Mallihaj* (ta. *mallikai*, sanskr. *mallikā*, L. *Jasminum sambac*).

¹⁶ *Rodża* (ta. *rōjā*, sanskr. *pāṭalā*, L. *Rosa*).

¹⁷ *Tamaraj* (ta. *Tāmarai*, sanskr. *padma*, L. *Nelumbo nucifera Gaertn.*).

¹⁸ *Alli* (ta. *Alli*, sanskr. *kumuda*, L. *Nymphaea nouchali Burm.*).

¹⁹ *Kalli* (ta. *kaḷḷi*, sanskr. *snuhī* L. *Euphorbia neriifolia*).

²⁰ *Mullaj* (ta. *mullai*, sanskr. *mallikā*, L. *Jasminum sambac*).

²¹ *Semparutti* (ta. *ceparutti*, sanskr. *japā*, L. *Hibiscus rosa-sinensis*).

²² *Samandi* (ta. *cāmanti*, sanskr. *chandra-mallika*, L. *Chrysanthemum coronarium linn.*).

²³ *Sanguppu* (ta. *caṅkuppū*, sanskr. *chardikā*, L. *Clitoria ternatea*).

²⁴ *Talambu* (ta. *tāḷampū*, sanskr. *ketakī*, L. *Pandanus utilis*).

²⁵ *Kanahambaram* (ta. *kaṇakāmparam*, sanskr. *priyadarsha*, L. *Crossandra infundibuliformis*).

²⁶ *Surijakandi* (ta. *cūriyākanti*, sanskr. *sūryamukhī*, L. *Helianthus annuus*).

²⁷ *Tumbaj* (ta. *tumpai*, sanskr. *droṇapuspī*, L. *Leucas aspera*).

²⁸ *Kuwalaj* (ta. *kuvaḷai*, sanskr. *utpalam*, L. *Nymphaea Odorata*).

²⁹ *Veṇmaiylē aval mallikai*

Itaḷ malaril aval rōjā!

Aḷakiṇilē aval tāmarai

Niṛamalaril aval alli!

W pieśni dobór nazw roślin nie wydaje się przypadkowy. Podyktowany jest wiarą Tamilów w moc kwiatowych symboli i znaczeń im przypisanych. Widać też, że traktują oni naturę jako łącznik z Marijamman, do której kierują swe prośby. Wybrane rośliny są w utworze używane, jako nośnik pewnych idei – wzorców ludzkich zachowań czy cech charakteru, które razem tworzą swoistą kwiatową listę potrzeb i oczekiwań wyznawców bogini.

Spis roślin występujących w pieśni otwiera jaśmin, wymieniony w kontekście bieli, czyli niewinności i czystości moralnej. Biel, jako jedna z podstawowych barw w tradycji tamilskiej, związana jest ze stabilnością sytuacji życiowej, ogólnym dobrobytem oraz brakiem skażenia rytualnego (Beck 1969, s. 558). Co istotne, biel zawsze utożsamiana jest z pojęciem chłodu, ważnym także w kulcie Marijamman. To dlatego biel pod postacią wody czy mleka³⁰ pojawia się często w rytuale. Używa się ich przede wszystkim do obmywania wizerunku bóstwa w ceremonii *abhiszeki* (ta. *apiṣēkam*, sanskr. *abhiṣeka*)³¹, w celu oczyszczenia go z wpływów kałających substancji i schłodzenia posągu (Beck 1969, s. 558). Ważne jest, że wyciągi z jaśminu mają właściwości lecznicze o działaniu ukierunkowanym w szczególności na choroby skórne, według tradycji ludowej, spowodowane przez Marijamman (Ravindran 2017, s. 480). Kwiaty jaśminu uchodzą za szczególnie pomyślne w indyjskiej tradycji, przez co często wzmiankuje się je w pieśniach ku czci bóstw i stosuje w rytuale. Kolejna pieśń pochodząca ze zbioru „Pieśni łaski [dla] bogini” (*Amman aruḷ pāṭalkaḷ*) zwraca uwagę na jeszcze inną cechę tego kwiatu i ukazuje reakcję Marijamman na ofiarę z jaśminu. Widać w niej wyraźnie, jak w obronie wiernych bogini przyjmuje na siebie niebezpieczeństwo ataku złych mocy. Bierze je na siebie, zapewniając wiernym pomyślność:

[Jeśli] jaśmin [w darze] przyniesiemy i czcic będziemy naszą Wielką Panią,
[Ta] karze czarnej magii i innym demonicznym siłom podążać za sobą³².

Drugim gatunkiem kwiatów wyszczególnionym w pieśni głównej jest róża. Na początku pojawia się jakby mimochodem, jednak w kolejnych strofach powraca w kontekście

Pakaivarukkō aval kaḷli
Paṇipavarkkō aval mullai!
Cirippinilē aval cemparuttu
Celūmaiylē aval cāmanti!

Mēṇi eḷilil aval caṅkuppū
Mēvum ceyalil aval tāḷampū!
Kaṅkavarum aval kaṅakāmparam
Karuttiṇilē aval cūriyakānti!
Pārvaikkō aval paṭṭurōjā
Paṇiviṇilē aval tumpai
Kuṇattiṇilō aval kuvaḷai
Kulaviḷakkām aval vāṭāmal! Ammā!
(*Amman pukaḷmālai* 2008, s. 15–16).

³⁰ W tradycji tamilskiej obydwu tym substancjom przypisuje się silne działanie chłodzące.

³¹ Rytualne obmywanie posągu bóstwa różnymi substancjami w celu schłodzenia go.

³² *Mallikaippū koṅṭu vantē eṅkaḷ Makēsvariyaip pūjai ceytāl*
Pilli cūṇiyam ēval ellām aval piṇṇālē oṭac ceyvāl
(*Amman aruḷ pāṭalkaḷ* 2003, s. 33).

piękna i delikatności, które z resztą symbolizuje. Dlatego też róża wraz z lilią wodną i oleandrem służy często do dekoracji posągu bogini w czasie rytuału (Mohapatra 2013, s. 134).

Róża często pojawia się też w pieśniach ku czci Marijamman. Inną możliwość interpretacyjną istoty tego kwiatu podsuwa kolejny fragment utworu z „Pieśni łaski [dla bogini]”. Uzupełnia on opis róży, wynosząc na pierwszy plan jej majestatyczność i związaną z nią potęgę:

[Jeśli] różę [w darze] przyniesiemy i będziemy czcić naszą Radżeśwari³³,
Uczyni [nasze] życie godnym króla, którego podziwiają [wszystkie] państwa³⁴.

Lotos z pieśni głównej, który podobnie jak róża reprezentuje pozytywne cechy jak: subtelność, doskonałość i potencjał, pojawia się jako kolejny gatunek zestawiony z pojęciem piękna. Wiele informacji na temat tego kwiatu dostarcza mitologia, jak również literatura hinduska oraz buddyjska³⁵. Lotos symbolizuje pozytywne emocje, doskonałość w czystej formie i niczym niezakłócone piękno. Z tych właśnie względów, o bogini często mówi się, że ma lotosową twarz:

(...) Twarz [Marijamman] piękna
Jak kwiat czerwonego lotosu³⁶!

Warto nadmienić, że medycyna ajurwedyjska wykorzystuje lotos jako lek ściągający, antybakteryjny, przeciwwzapalny i antyalergiczny, który zbawiennie działa na problemy skórne (Handa 2000, s. 42). Lotos bardzo często występuje w pieśniach opiewających wielkość indyjskich bogów, między innymi Marijamman. Warto przywołać tu jeden z fragmentów, w którym przyrównuje się ją do Adi Śakti (ta. *Ātīcakti*, sanskr. *Ādīśakti*), czyli pierwszej żeńskiej energii bóstwa w świecie, która pojawiła się w procesie kreacji, jak również sugeruje jej silne związki z chorobą. Świadczy o tym między innymi ilość płatków kwiatu lotosu³⁷. Inną wskazówką jest także posiadany przez nią przydomek Karu (ta. *karu*). Boginię nazywa się w ten sposób w pieśniach śpiewanych w chwili zachorowania na jedną ze sprowadzanych przez nią chorób. Zatem, jak widać, doskonale znana z tradycji indyjskiej metafora lotosowej twarzy bóstwa, tu pełni podwójną funkcję – ozdobną, ukazując nieskażone piękno, wspaniałe walory Marijamman, ale i symboliczną, służąc za nośnik jej specjalności, o czym traktuje strofa z „Pieśni łaski dla bogini”:

³³ Inne imię bogini Parwati.

³⁴ *Rōjāppū koṅṭu vantē – eṅkaḷ rājēśvariyaī pūjai ceytāl*
Ēcāti tēcam meccum oru rājāvaip pōla vāḷac ceyvāl
(*Ammaṅ aruḷ pātāḷkaḷ* 2003, s. 33).

³⁵ W jednym z mitów mowa jest m.in. o tym, jak bóg Brahma zrodził się z lotosu wyrastającego z pępka Wisznu i wyruszył stworzyć świat. Gdzie indziej pojawia się bogini Lakszmi pod postacią Padmy, czyli lotosu jako kobieta stojąca na jego kwiecie. Często boginię tę przedstawia się jedynie za pomocą symbolu – kwiatu bądź lotosowego cokołu. Z wierzeń buddyjskich można się natomiast dowiedzieć, że sam Budda narodził się w sercu kwiatu lotosu. W literaturze indyjskiej lotosowe oczy poczytywane są za wyjątkowo piękne i są często stosowaną metaforą (Gupta 2001, s. 46).

³⁶ *Centā maraimukat taḷakum. (Māriyamman kataippāṭal* 1995, s. 8).

³⁷ Marijamman jako Tysiācooka Pani (ta. *Āyiram kaṅkaḷ uṭaiyavaḷ*) u swoich wyznawców najczęściej powoduje problemy zdrowotne. Nierzadko również oko symbolizuje w tradycji tamilskiej krostę ospową.

Kwiat lotosu, co ma tysiąc płatków –
 Twarz naszej bogini.
 Adi Śakti, Karu Mari,
 Wszystkie młode dziewczęta, co w świątyni żyją,
 Pokłon wam!³⁸.

Następny w kolejności kwiat, który pojawia się w pieśni głównej, to lilia. Lilia wodna doskonale się wpisuje w kompetencje Marijamman, z którą dzieli swe cechy, ponieważ Tamilowie cenią ją sobie głównie z powodu skuteczności w walce z chorobami oczu (Jain, Singh 2017). Kwiat ten nie pojawia się jednak często w antologiach.

Kolejny kwiat – wilczomlecze ze względu na swoje lecznicze właściwości pełni istotną rolę w kultach bogiń wioskowych, w szczególności bogini węży Manasy³⁹ (Basu 2014, s. 222), ale również Marijamman w jej groźnej emanacji niezamężnej dziewicy, którą często nazywa się – Nahattamman (ta. Nāhattammaṅ), czyli węzową boginią. Marijamman pod postacią węży jest szczególnie niebezpieczna i wymaga od swoich wyznawców bezwzględnej posłuszeństwa i określonych rytuałów⁴⁰. Często też bierze odwet na wrogach:

O Wężowa Dziewico!
 Mścicielko! Perłowa Mari!⁴¹.

W strofach pieśni głównej wilczomlecze również pojawia się w kontekście wrogich relacji międzyludzkich, co prowadzi do ciekawych spostrzeżeń. W obliczu niedoskonałości i przewinień człowieka – w tym wypadku niechęci do bliźniego – oraz wrogich uczuć być może nawet wobec samego bóstwa, bogini przestrzega wyznawców przed upadkiem, przybierając postać wilczomlecza, który w tradycji tamilskiej symbolizuje koło narodzin i śmierci. Marijamman przestrzega tym samym wiernych, aby baczyli na swoje działania, gdyż nieostrożne zachowanie czy złe uczynki mogą się odbić negatywnie na losach jednostki w jej przyszłych wcieleniach. Marijamman za pośrednictwem wilczomlecza wyraźnie zaznacza, że występowanie przeciwko niej to karygodna ignorancja. Przed obciążoną prawem karmana duszą zamyka się definitywnie droga do upragnionego wyzwolenia i ostatecznego połączenia się z Absolutem (Mayeda, Śaṅkarācārya 1992, s. 86). Kluczowy jest fakt, że wilczomlecze, tak samo jak Marijamman, może również wywołać ślepotę (konsekwencja ospy), a nawet śmierć. Zatem to nie przypadek, że wilczomlecze pojawił się w pieśni. Bogini pod postacią tej rośliny jest w stanie z łatwością wykonać zapowiedzianą karę. Jak widać ambiwalentna natura wilczomlecza dobrze oddaje zmienny charakter bogini i przestrzega wiernych przed surowymi konsekwencjami niegodziwych czynów.

³⁸ *Āyiram itaḷ koṅṭa tāmaraippū*
Eṅkaḷ tēvi mukam
Anta āti cakti karumāri ālayam vāḷvu tarum
Maṅkaiyar ellām pōrri
 (Ammaṅ aruḷ pāṭalkaḷ 2003, s. 16).

³⁹ Manasa, czczona głównie w Bengalu Zachodnim, oprócz związków z węzami, współdzieli z Marijamman nieobliczalną naturę i skłonność do łatwego wpadania w gniew.

⁴⁰ Aby ustrzec się przed niebezpieczeństwem ze strony węzowej bogini, należy, zaprosiwszy boginię do wioski, oddać jej cześć za pomocą wilczomlecza (Datta 2018, s. 246).

⁴¹ *Pāmpukanni paḷikāri mārimuttē (Śrī māriyamman tālāṭṭu, 2008, s. 34).*

Następnym z wymienionych kwiatów jest ketmia, której bogata symbolika nie pozostawia wątpliwości, że cechy tego kwiatu dobrze korespondują z przysmiami Marijamman. Fragment pieśni głównej opisujący tę roślinę mówi, że bogini, tak jak sama ketmia, niszczy wszelkie negatywne emocje i chwyjne stany umysłu, stabilizując zarówno ciało, jak i psychikę wiernego. Daje pogodę ducha – śmiech, ale przede wszystkim reguluje temperaturę ciała, koi gniew, chłodząc ciało zdenerwowanego człowieka. Tamilowie wierzą, że kiedy ludzie często wpadają w gniew, mają wtedy wrażenie, iż ich ciało jest nadmiernie rozgrzane a umysł nie zaznaje spokoju. W takich wypadkach, gdy za sprawą negatywnych emocji wzrosnie w ciele poziom żółci, przepisuje się ketmie⁴². Dlatego też, w sytuacjach, gdy w ludzkim ciele pojawi się gorąco, ta lecznicza roślina chłodzi organizm i zapewnia spokój umysłu⁴³.

Ketmia, szczególnie w kolorze czerwonym (czerwień symbolizuje żądzę krwi bogini), zajmuje szczególne miejsce w kulcie Durgi, z którą często utożsamia się Marijamman. Kwiat ten, ze względu na jego wyciszające właściwości, zajmuje istotne miejsce w kultach obydwu bogiń.

W pieśni głównej pojawia się również chryzantema. Wzmiankowana jest w parze z bogactwem, które uosabia, ma również zdolność przyciągania go i pomnażania. Chroni dobytek i jego właścicieli przed urokami i zaklęciami. W medycynie indyjskiej szeroko wykorzystuje się jej kojące i przeciwzapalne działanie na skórę (Sarkany-Kiss, Tyihak, Verzar-Petri 1962, s. 301). Chryzantema w pieśniach pojawia się dosyć często i zawsze ma pozytywne konotacje. W tym miejscu warto zacytować strofę jednego z utworów, z której można wnioskować, że chryzantema w tradycji tamilskiej kojarzona jest nie tylko z bogactwem, ale przede wszystkim z szeroko pojętym szczęściem:

[Jeśli] chryzantemę [w darze] przyniesiemy
I czcic będziemy naszą Boginię Wszeczhreczy⁴⁴,
W życiu da [nam ona] doprawdy wiele radości⁴⁵.

Klitoria jest kolejnym kwiatem z pieśni głównej. Jest to roślina o cierpkim smaku, charakteryzująca się przede wszystkim zdolnością do przewodzenia gorąca i chłodu. Spożycie korzeni bądź owoców klitorii powoduje zaburzenia świadomości lub zgaę. Z drugiej strony jest to roślina mające silne konotacje rytualne – często składa się ją w ofierze bóstwom lokalnym (Ravindran 2017, s. 155). Nadaje ona ciału blasku i jasnego odcienia, jednocześnie je odświeżając. Interesujące, że klitoria, choć nie pojawia się w pieśniach zbyt często, tak samo jak Marijamman, wykazuje zdolność do wywoływania

⁴² *Aṭikkaṭi kōpam ērpaṭuvatāl uṭal eppolūtum cūṭāka iruppatu pōṇra oruvita uṇarcci, mukattil oruvita veri maṇam amaitiyiṇmai ākiyaṇa ērpaṭtu camūkattil iruntu otuṅka ārampikkiṇṇaṇar allatu otukkapaṭukiṇṇaṇar. Uṭaliṇ piṭṭatti atikarippāl tōṇṇum kōpam eṇṇu maṇam sārṇta nōyāka citta marutuvam kuṇṇippiṭikiṇṇatu*, <http://kaakitham.wordpress.com/2010/06/25> [dostęp 22.12.2018].

⁴³ *Uṭal marṇum maṇatil tōṇṇum oruvita uṣṇam marṇum kōpattai kaṭṭupaṭutti, uṭalukku kuṇṇircciyaṇiyum maṇaṭiṇku amaitiyaṇiyum tarum arputa mūlikai ceparutti*; <http://www.vanakkamnet.com/> [dostęp 25.12.2018].

⁴⁴ Bogini Wszeczhreczy (ta. *Carvēsvari*) – jedno z licznych wyobrażeń małżonki Śiwy – bogini Parwati.

⁴⁵ *Cāmantippū koṇṭu vantē – eṅkaḷ carvēsvariyaṇ pūjai ceytāl Cattiyamāy vāṭṭiṇṇilē avaḷ cantōṣattai alittiṇṇuvāl (Ammaṇ aruḷ pāṭalkaḷ 2003, s. 34).*

zmian termicznych w ludzkim ciele. Bogini niejednokrotnie jest przyczyną podwyższonej temperatury u swych wyznawców, których trawi ogień jej gniewu, a czasem, w zależności od postawy wiernego, jej miłości. Może ona również sprawić, że rozpalone ciało chorego schłodzi się w cudowny sposób, jeśli tylko jej gniew zelżeje bądź osłabnie uczucie, którym Marijamman hojnie obdarzyła swego sługę, i zdecyduje się od niego odejść. Klitoria, jak już wspomniano wyżej, to środek rozjaśniający cerę, a jasny odcień skóry jest w Indiach pożądanym. Ludzie gotowi są na wielkie poświęcenia, aby tylko ich cera była jaśniejsza choćby o ton. Słowa pieśni poszerzają kompetencje Marijamman o takie właśnie możliwości. Inne cechy, jakie dzieli ona z klitorią, to zdolności uzdrawiająca. Roślina ma moc usuwania chorób (ból stawów, rąk czy ramion), opętania przez demona – bhuṭę (ta. *pūtam*)⁴⁶, pęcherzy na ciele (Sudarshan 2005, s. 18); osłabia również działanie trucizny.

Następną rośliną pieśni głównej są kwiaty pandanowca, które ze względu na oryginalny smak są w Indiach jednym z chętniej używanych składników w kuchni. Wodę pozyskaną z jego kwiatów stosuje się głównie do wyrobu słodczy, którym nadaje wyszukanego smaku i aromatu (Greek 2006, s. 81). Wyciągów z pandanowca z racji pięknego zapachu używa się również w przemyśle perfumeryjnym, a kobiety wpinają sobie kwiat pandanowca we włosy, aby jego zapachem przyciągnąć uwagę mężczyzn (Gail 2010, s. 256).

Kwitnienie tej rośliny przypada na porę deszczową, którą w tradycji indyjskiej kojarzy się jednoznacznie z miłością, pożądaniem, pełnym napięciem oczekiwaniem i zespoleniem kochanków po dłuższym okresie rozłąki, ale przede wszystkim jest to okres największej aktywności Marijamman uważanej za boginię deszczu. Wydaje się, że fragment innej pieśni najlepiej dowodzi mocy drzemiącej w tym kwiecie, zdolnej przewyciężyć nawet śmierć, aby zjednoczyć rozdzieloną parę. Bogini wyzwała tę energię w momencie złożenia jej ofiary z pandanowca:

[Jeśli] pandanowca [w darze] przyniesiemy
I czcii będziemy naszą boginię, Córkę Dakszy⁴⁷,
Zmarłym kobietom [udzieli łaski] [ponownego] połączenia się z mężem⁴⁸.

Co równie istotne, liście drzewa pandanowca mają liczne właściwości lecznicze, wpływają na serce i różnego rodzaju bóle, doskonale radzą sobie z wypryskami skórnymi. Pandanowiec jest bardzo ważny z punktu widzenia tradycji ajurwedy, według której jego podstawową właściwością jest właśnie zwalczanie wszelakich problemów skórnych i obniżanie gorączki (Gurudeva, Madhavan, Mytheryi, Nagar, Yoganarasimhan 2009, s. 58).

⁴⁶ Bhuta to potwór o ogromnym brzuchu i krępych nogach. A. Dasaradan, powołując się na bliżej nieznaną Mantra śaṣṭrę (ta. *Mantira cāttiram*), wymienia 18 rodzajów demonów. Są to między innymi: dewa (ta. *tēva*), asura (ta. *acura*), gandarwa (ta. *kāntarava*), jaksza (ta. *yakṣa*), sarppa (ta. *carppa*) oraz rakszasa (ta. *rākṣasa*). Co więcej, autor podaje, że te grupy demonów powodują, że miejsca, przez które dostają się one do ludzkiego ciała, emanują jasnym światłem. *Intap pūtakaṇaṅkaḷ maṅṅitariṅṅattil piravēcikkum iṅṅattil oḷiyuṅṅaṅ tikaḷum* (Tacaratan 1995, s. 7).

⁴⁷ Córką Dakszy jest Sati (ta. *Tāṅcāyini*, sanskr. *Satī*), która rzuca się w płomień na wieść o występku ojca (Daksza zapraszając na zorganizowaną przez siebie ofiarę wszystkich bogów, celowo pominął Śiwę – małżonka Sati). Był to odwet za zachowanie boga – okazał Dakszy brak szacunku przy okazji innej ofiary. Od imienia tej bogini pochodzi rytuał samospalenia sati.

⁴⁸ *Tāḷampū koṅṅu vantē – eṅkaḷ tāṅcāyiniyaip pūjai ceytāl Vāḷāta peṅṅai avaḷ nāṅṅuṅṅaṅ cērttu vāḷa vaippāl* (*Ammaṅ aruḷ pāṅṅalkaḷ* 2003, s. 33).

Marijamman, którą często opisuje się w otoczeniu kwiatów lub za ich pomocą, nieraz pojawia się w pieśniach właśnie w otoczeniu kwiatu pandanowca. W utworach tych widać, jak bogini przechodzi z jednej przestrzeni do drugiej, opuszczając dzikie tereny *kadu*, wchodząc do rzeczywistości ludzkiej, otoczona symbolami natury, piętnującymi jej prawdziwe pochodzenie. Oto przykład jednego z takich utworów ze zbioru „Pieśni modlitewne [o] bóstwach, które dostarczają wszystkich [możliwych] bogactw” (ta. *Cakala aicvaryaṅkaḷ tarum teyvika tutippāṭalkaḷ*):

Strój z kwiatów założyła, kwiatem pandanowca głowę ukoronowała,
Złota Matka, Kwiatowa Mari w miesiącu adi⁴⁹ przyszła roztańczona,
Zaśmiała się niczym kwiat⁵⁰.

Liście pandanowca używane są w Indiach do wyrobu przedmiotów codziennego użytku, jak na przykład kosze. Kosz, symbolizujący w tradycji tamilskiej kobiece łono, jest atrybutem Marijamman i służy jej jako pojemnik na krosty ospowe:

Twój kosz z pandanowca zrobiony, niech złoty się stanie!
Wzięłaś kosz i wkroczyłaś z ospą⁵¹!

Kolejną rośliną z pieśni głównej, jest *krossandra*⁵². Kwiat ten szczególnie upodobały sobie kobiety, używając go do dekoracji fryzur, aby wyglądać kokieteryjnie. Według pieśni bogini, przeistaczając się w ten kwiat, ma oddziaływać na zmysły, budząc zachwyt.

Następnym kwiatem, o którym mowa w pieśni głównej jest słonecznik. Na podstawie analizy fragmentu wzmiankującego ten kwiat wnioskuję, że Marijamman jest drogowskazem dla błądzących w ciemnościach. Rozświetla mrok zagubionym wędrowcom, przeistaczając się w roślinny symbol słońca – słonecznik. Bogini rozpala ogień w sercach i ciałach swych wyznawców, który goreje jasnym światłem jej miłości. Jedną z fizycznych oznak takiego wyróżnienia jest wysoka gorączka, stanowiąca niezbity dowód na obecność Marijamman w ciele chorego. Może to również oznaczać, że wierny zбочzył ze ścieżki wiary i błądzi w mroku, który Marijamman rozpędza, pomagając tym samym z powrotem obrać jedyny właściwy kierunek – chwalenia jej. Poza wymiarem symbolicznym wyciągi ze słonecznika sprawdzają się w walce z różnego rodzaju wypryskami skórnymi (Dwivedi, Sharma 2014, s. 151).

W następnej strofie pieśni głównej Marijamman przybiera postać jasnoty, składanej w ofierze także Śiwie – w ludowej tradycji – mężowi Marijamman oraz Muruhanowi (ta. *Murukaṅ*, sanskr. *Kārttikeya*), synowi bogini (Kent 2013, s. 148). Roślina ta ma za zadanie przywracać ludziom i domowi spokój, oczyszczać ze złej energii i negatywnych uczuć. W takim ujęciu zestawienie rośliny ze stanami depresyjnymi jest jak najbardziej

⁴⁹ Adi (ta. *āṭi*) – w tamilskim kalendarzu jest to okres od połowy lipca do połowy sierpnia. Jest to szczególnie miesiąc w kulcie Marijamman, wyznaczający cykl świąteczny w jej świątyniach.

⁵⁰ *Pūvātai kaṭṭikiṭṭu tāḷampū cūṭṭikiṭṭu*

Ponṇāttā pūmāri āṭiyilē āṭivanā pūpōla ciriccukīṭṭu

(*Cakala aicvaryaṅkaḷ tarum teyvika tutippāṭalkaḷ* (brak daty wydania), s. 39).

⁵¹ *Uṅakkuttāḷaṅ kuṛakkūtai taṅikkāṭṭum ponṇālē*

Kuṛakkūtai muttētuttu kompaṅaiyē nī pukuntāy

(*Śrī māriyamman tāḷāṭṭu* 2008, s. 30).

⁵² *Krossandra*, poza pieśnią główną, nie pojawia się w antologiach pieśni.

uzasadnione. Jasnota, bujnie porastająca indyjskie pola uprawne i pobocza dróg, znana jest ze swoich właściwości leczniczych. Sok z jej liści działa zbawiennie na choroby oczu, skutecznie zwalcza żółtaczkę, używa się go również jako substancji oczyszczającej krew. Co znamienne, jasnotę stosuje się głównie do walki z problemami skórnymi, na przykład łuszczycą. W medycynie ludowej używa się jej jako remedium na rozmaite wypryski skórne i opuchliznę, które może powodować Marijamman, a także jako skutecznego leku przeciwgorączkowego (Khare 2004, s. 288). Jasnota jest również doskonałym środkiem owadobójczym (Joy, Mathew, Skaria, Thomas 1998, s. 193). *Tamil Lexicon* wspomina o tym, jak wojownicy, ruszając do walki, wpinali w ubranie kwiaty jasnoty na znak męstwa i odwagi, zaś założenie przez władcę na szyję wieńca z tych kwiatów to niechybny znak nadchodzącej bitwy (1982, s. 1972). Jasnota, czego dowodzą poniższe wersy pieśni, oprócz kłopotów ducha rozwiązuje także problemy ciała. Złożenie jej w ofierze zwiastuje koniec zmartwień dla biednych, o których bogini dba, wypełniając po brzegi ich domowe spiżarnie:

[Jeśli] jasnotę [w darze] przyniesiemy i cześć będziemy naszą boginię Durgę,
[Ta] pokona biedę i obyspie nas [szczodrze] ziarnem⁵³.

Błękitna lilia, kolejny kwiat w pieśni głównej, ma także właściwości lecznicze. Okład z wyciągu z jej liści działa kojąco na różnorakie infekcje skórne, z których powodowania słynie bogini Marijamman oraz choroby przez nią sprowadzane, jak na przykład cholera (Deoda, Pandya, Patel 2012, s. 814). Wydaje się, że pojawianie się jej w tekście ma na celu zwrócenie uwagi na skuteczność tego kwiatu w walce z problemami skórnymi powstającymi za sprawą Marijamman.

Analiza pieśni porównujących Marijamman do kwiatów prowadzi do ciekawych wniosków. Rośliny pełnią w tych utworach funkcję specyficznych środków przekazu myśli i nośników tamilijskich wartości kulturowych. Bogini, stosując system kar i nagród za popełnione uczynki, wymierza sprawiedliwość za pomocą kwiatów. Pieśni wykorzystują je, aby, eksponując określoną cechę bogini, dokonać przeglądu sfer jej aktywności na terenach *kadu*. Ukazane są w nich zachowania ludzkie jak lenistwo czy zaniedbanie, których bogini szczególnie nie pochwała, oraz sytuacje, kiedy jej interwencja zdaje się być nieodzowna. Marijamman w pieśniach, wykorzystując kwiaty i ich wpływ na ludzki organizm, ostrzega, co spotka nieposłusznych jej woli, jeśli odważą się wystąpić przeciwko niej. Niemalże każdy ze wzmiankowanych kwiatów odnosi się do określonych cech charakteru bogini. Wybrane gatunki dzielą z nią jej najważniejsze, wyjątkowe zdolności polegające na bezpośrednim wpływie na temperaturę ciała wyznawcy oraz na ogólną kondycję jego skóry. Obniżają temperaturę ciała, chłodzą je w stanach wysokiej gorączki czy wpływu silnych, negatywnych emocji. Są także niezastąpione w leczeniu chorób skórnych, których dyskomfort potęgowany jest gorączką. Nie da się zaprzeczyć, że „kwiatowe” pieśni skłaniają wiernego do refleksji nad rolą Marijamman w ludzkim życiu. Ukazują one, jak istotna jest ona w istnieniu każdego z wiernych, jak również jej funkcję i wpływ na zjawiska zachodzące w przyrodzie. Kwiaty, licznie występujące na obszarze *kadu*, wykazują, jak silnie obydwie przestrzenie – *kadu* i *nadu* – wzajemnie

⁵³ *Tumpaippū koṅṅu vantē – eṅkaḷ Turkkaip pūjai ceytāl*
Tarittirattai turatti avaḷ taṅatāṅiyam poḷintitūvāl
(*Ammaṅ aruḷ pātalkaḷ* 2003, s. 34).

się przenikają i oddziałują na siebie. Marijamman pod postacią roślin zamieszkuje tereny dzikie, ale wchodzi do świata ludzi i pomaga im, leczy ich, wspiera. Jest to kolejny dowód na to, że dwoistość natury tej tamilskiej bogini łączy w sobie wiele sprzeczności.

Ogólny wniosek jaki nasuwa się po analizie wybranych pieśni jest taki, że Marijamman, mimo jednoznacznie wskazania na jej właściwe miejsce zamieszkania, wykorzystuje naturę – często niebezpieczną dla człowieka – dla dobra swoich wyznawców. I choć czasem im zagraża, to jednak zawsze, ukazując jasną stronę swojej natury, działa w pieśniach na korzyść człowieka.

BIBLIOGRAFIA

- Amman aruḷ pāṭalkaḷ*. Giri Trading Agency Private Limited, 2003.
- Amman paktippāṭalkaḷ*. Kalā Āpceṭ Kālaṅṅars, (brak daty wydania) Civakāci.
- Amman pukaḷmālai*. Giri Trading Agency Private Limited, 2008.
- Beck, Brenda. „Colour and Heat in South Indian Rituals”. *Man*, nr 4, 1969, s. 553–572.
- Cakala aicvaryāṅkaḷ tarum teyvika tutippāṭalkaḷ*. Pālāji Nōṭ Puks, (brak daty wydania) Civakāci.
- Datta, Kumar. „A Goddess from Bengal: Devī Manasā, Goddess of Serpents”. *The Goddess*, red. M. Bose, Oxford University Press, 2018, s. 242–259.
- Deoda, R.S., Pandya, H., Patel, M. i in. „Antilithiatic Activity of Leaves, Bulb and Stem of *Nymphaea Odorata* and *Dolichos Lablab* Beans”. *Research Journal of Pharmaceutical, Biological and Chemical Sciences*, t. 3, nr 1, 2012, s. 815–819.
- Duda, Peter. „Flowers and Leaves in Worship of Hindu Deities”. *Pandanus '05: Nature in Literature, Myth and Ritual*, 2005 Prague, s. 113–121.
- Dvivedi Alkesh Sharma, G.N. „A Review on Heliotropism Plant: *Helianthus annuus* L.”. *The Journal of Phytopharmacology*, t. 3, nr 2, 2014, s. 149–155.
- Gail, Adalbert. „Liṅgodbhava in Cambodia Brahmā and Case of the Mendacious *Pandanus* Flower”. *Pandanus '10: Nature in Literature, Art, Myth and Ritual*, t. 4 nr 1, 2010 Prague, s. 249–264.
- Greek, Aliza. *Field Guide to Herb and Spices: How to Identify, Select and Use Virtually Every Seasoning at the Market*. Quirk Productions, Inc. 2006.
- Gupta, Shakti. *Plant Myths and Traditions in India*. Munshiram Manoharlal Publishers Pvt. Ltd., 2001.
- Handa, Nimret. *Wild Flowers of India*. Books Today, 2000.
- Joy, P.P., Thomas Jacob, Matthew Samuel, Skaria Baby (red.). *Medicinal Plants*. Kerala Agricultural Station, 1998.
- Kent, Eliza. *Sacred Grooves and Local Gods: Religion and Environmentalism in South India*. Oxford University Press, 2013.
- Khare, C.P. *Indian Herbal Remedies: Rational Western Therapy, Ayurvedic and Other Traditional Usage, Botany*. Springer-Verlag, 2004.
- Madhavan, Vidya, Nagar J.Ch., Mythervi R., Gurudeva M.R., Yoganarasimhan B.N. „Pharmacognostical Studies on the Adventitious Roots of the *Pandanus Fascicularis* Lam. (Pandanaaceae)”. *Asian Journal of Traditional Medicines*, t. 4, nr 2, 2009, s. 58–65.
- Meena, Ajay, Rao, Meda. „Folk Herbal Medicines Used by the Meena Community in Rajasthan”. *Asian Journal of Traditional Medicines*, t. 5, nr 1, 2010, s. 19–31.
- Mohapatra, Jeotikanda. *Wellness in Indian Festivals and Rituals*. Partridge, India 2013.
- Nishimura, Yuko. *A Study of Māriyamman Worship in South India: A Preliminary Study on Modern South Indian Village Hinduism*. Institute for the Study of Languages and Cultures of Asia and Africa, 1987.
- Sankaranayanan, S., Bama P. „Antibacterial Activity of Medicinal Plants Used as Ethnomedicine by the Traditional Healers of Musiri Taluk, Tiruchirappalli District, Tamil Nadu, India”. *Journal of Medicinal Plant Research*, nr 7, 2003, s. 1452–1460.
- Sudarshan, S.R. (red.). *Encyclopaedia of Indian Medicine; Materie Medica – Herbal Drugs*. t. 4, Popular Prakashan, 2005.

- Śaṅkarācārya, Mayeda, S. *A Thousand Teachings: the Upadeśasāhasrī of Śaṅkara*. University of Tokyo Press 1992.
- Śrī Vētaṅgiyācar, *Māriyamman varalārum valipāṭṭup payaṇum*. Sankar patippakam, 2005.
- Śrī māriyamman *tālāṭṭu*. Giri Trading Agency Private Limited, 2008.
- Tacaratan. *Māriyamman kataippāṭal*. Pāvai Printers (P) Ltd., 1995.
- Tamil Lexicon*. University of Madras, 1982.
- Tyihak, Ernő, Sarkany-Kiss, J., Verzar-Petri, G. „Phytochemical Investigation of Apigenin Glycosides of *Matricaria Chamomilla*”. *Pharmazie*, nr 17, 1962, s. 301–304.
- Ravindran, P.N. (red.). *The Encyclopedia of Herbs and Spices*. t. 1, CABI, 2017.
- Zwelebil, Kamil. *Tamil Literature*. Otto Harrassowitz, 1974.

Źródła internetowe

- Basu S., Worship of *Euphorbia Nerifolia* Linn. (Family: Euphorbiaceae) in Hooghly and Howrah Districts of West Bengal,
https://www.researchgate.net/publication/309493809_WORSHIP_OF_EUPHORBIA_NERIFOLIA_LINN_FAMILY_EUPHORBACEAE_IN_HOOGHLY_AND_HOWRAH_DISTRICTS_OF_WEST_BENGAL/download [03.04.2019 r.].
- Singh M., Jain A.P. „Review on Genus *Numphea*: Multi-Potential Medicinal Plant”, *Asian Journal of Pharmaceutical Education and Research*, t. 6, nr 4, 2017, https://www.google.pl/url?sa=t&rc=t=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=2ahUKEwitjdLjit7fAhWFMewKHbgYCVeEQFjAAegQICRAC&url=http%3A%2F%2Fajper.com%2Fdownload_fs.php%3Ffilename%3D1508169483.pdf%26down%3Dyes&usq=A0vVaw35emrRu7zh7P3naLMepMtR [08.01.2019].
- <http://kaakitham.wordpress.com/2010/06/25> [22.12.2018].
- <http://www.vanakkamnet.com/> [25.12.2018].